

Рецензії

Олег КОШОВИЙ

ГЛИНА, ДИМ І ВОГОНЬ

Мотиль Романа. Українська димлена кераміка ХІХ — початку ХХІ століть / Романа Мотиль. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2011. — 208 с.

До числа одних з найбільш затребуваних книжок, які були представлені вітчизняним та зарубіжним відвідувачам нещодавнього Форуму видавців у Львові, належить наукова монографічна праця художниці й мистецтвознавиці Романи Мотиль «Українська димлена кераміка ХІХ — початку ХХІ століть». Ця книга, що вийшла друком у Львові наприкінці 2011 р. під грифом Інституту народознавства НАН України, заслуговує на велику увагу. До неї шанобливо поставилися як мистецька та наукова громадськість, так і широка читацька аудиторія. У суспільній свідомості наших сучасників поняття української народної кераміки — посуду, іграшок, скульптури малих форм — пов'язується здебільшого з яскравістю кольорів, вибагливістю орнаментів, різноманіттям вишуканих форм. Менш відомим є той факт, що впродовж усього часу розвитку вітчизняного гончарства — від його виникнення аж мало не до теперішнього часу — значна частина продукції народного керамічного ремесла, в повному асортименті останньої, виготовлялася у вигляді «димлених» — чорних або сірих виробів. «Димленим» цей вид кераміки називається через свій колір, з гамою відтінків від сріблясто-сірого до насиченого чорного, і залежить як від сировини, так і від умов спеціального випалу без доступу кисню; при такому способі випалювання вогонь у горнах підтримується завдяки вигорянню залишків кисню і вивільненню вуглецю, що осідає на стінках посудин.

Впродовж ХХ ст. внаслідок голодоморів, війн та переселень, відпливу маси сільського населення у міста, а також під тиском конкурентних впливів індустріального виробництва посуду, виготовлення димленої кераміки невпинно і швидко скорочувалося. Ще у 1960-х рр. осередки димленої кераміки функціонували у Косові та Кутах на Івано-Франківщині, Шпиколосах та Гавареччині на Львівщині, Коболчині на Чернівеччині, Рокиті на Волині, Плахтянці на Київщині, Пастирському на Черкащині, Царівці на Житомирщині. Натомість у 1980-х рр. по всій Україні в поодиноких виробничих осередках працювало лише декілька майстрів димленої кераміки.

Чи не найбільшої прихильності долі за цих обставин занепаду традиційної народної культури знало виробництво димленої кераміки в гончарському осередку с. Гавареччина на Львівщині. Подружжя львівських митців — Ярослав та Ярослава Мотики, які ще у 1970-х рр. зацікавилися працями майстрів цього осередку, як ніхто інший причи-

нилося до вивчення й популяризації чорної кераміки та привернення громадськості до справи порятунку цього виду творчості.

Вихід друком наукової праці Р. Мотиль знаменує новий, вищий рівень відкриття й засвоєння нашими сучасниками скарбів народної культури. Одним з головних завдань мистецтвознавства є пошук відповіді на запитання: чому той чи інший твір мистецтва або виріб художнього ремесла є саме таким, яким він є; які чинники зумовили його вигляд, форму й оздоблення; які особливості мистецького рішення є проявами індивідуальної особистості виконавця, а які є втіленням регіональних або й загальноетнічних традицій та уподобань; яким є найімовірніший подальший шлях розвитку мистецьких характеристик такого роду артефактів. Майже на всі ці запитання Р. Мотиль пропонує чіткі, аргументовані і переконливі відповіді.

Підзаголовок праці — «Історія. Типологія. Художні особливості» — визначає напрямки дослідницьких зусиль авторки й у своїй послідовності вказує на зміст розділів тексту. У вступі поданий стислий огляд дотеперішніх публікацій про димлену кераміку, в якому коротко оцінюється аналітичний доробок мистецтвознавців та етнологів минулого стосовно зазначеної проблематики. У першому розділі описується історія розвитку димленої кераміки на українських землях від часів пізньої трипільської культури — у скіфо-сарматській добі, ранній Слов'янщині, киево-русьському періоді, козацькій державі, Новому часі — аж до першої декади ХХІ ст. У другому розділі детально викладені виявлені і систематизовані дослідницею дані

про технологічні особливості виготовлення димленої кераміки.

У монографії Р. Мотиль відтворений увесь виробничий цикл димленого гончарства — добування й транспортування сировини, підготовча переробка останньої, формування та декорування виробів, способи укладання підсушеної продукції у горнах, випалювання із задимленням, розвантаження горнів і відбраковування готового асортименту.

У третьому розділі авторка наводить і обґрунтовує розроблену нею функціональну й формотворчу класифікацію усього, здавалося б, нескінченного різноманіття художніх та ужиткових димлених виробів, виокремлюючи шість функціонально-родових відмін останніх — посуд, предмети облаштування житла, обрядові речі, іграшки, предмети особистого користування, будівельна кераміка; в межах кожної сукупності дослідниця налічує близько 20 типологічних груп і понад 50 типів, коротко і водночас змістовно характеризуючи кожний, вказуючи найсуттєвіші, визначальні ознаки і риси.

Логічним продовженням і подальшим розвитком матеріалів попередніх розділів — і, на наш погляд, найвагомішим у монографії Р. Мотиль, є поданий у четвертому розділі виклад про особливості декору димленої кераміки. Дослідниця окреслює загальні принципи оздоблення димлених виробів і дохідливо пояснює доречність використання таких прийомів як лощення, риткування, штампування, наліплювання.

Останній з розділів монографії присвячений регіональним відмінностям димленої кераміки України.

Книга вичерпно ілюстрована фотографіями, малюнками, кресленнями та схемами.